

ALISHER NAVOIY “MAHBUB UL-QULUB” ASARINING TARBIYAVIY VA AXLOQIY AHAMIYATI

Nazirova O'lmasxon Omonjon qizi

FarDU Filologiya tillarini o'qitish

o'zbek tili yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Alisher Navoiy hayotiy va ilmiy-ma'rifiy faoliyati orqali nafaqat o'z davrining, balki butun umuminsoniy madaniyati taraqqiyoti uchun ulkan hissa qo'shgan buyuk mutafakkirdir. Navoiy o'z asarlari orqali o'quvchi va tinglovchilarni hayot yo'llarida insoniylik, ezgulik, saxovat va adolatga chorladi. Uning so'z san'ati orqali yaratgan asarlaridan biri “Mahbub ul-Qulub” bo'lib, bu asar axloqiy va tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyatga ega. “Mahbub ul-Qulub” har jihatdan o'z davrining eng muhim axloqiy-ma'rifiy qo'llanmalaridan biri hisoblanadi. Asarda ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy hamda shaxsiy hayotga doir ko'plab hikmatli jihatlar mujassam.

Kalit so'zlar: Navoiy, Mahbub ul-Qulub, axloqiy ahamiyat, tarbiya, insoniylik, fazilat, ma'naviyat, o'zlik, Vatan, ezgulik, do'stlik, fidokorlik, bag'rikenglik, sabr, iroda.

Аннотация: Алишер Навои — великий мыслитель, который своей жизнью и научной и педагогической деятельностью внес огромный вклад не только в развитие своего времени, но и в развитие всей человеческой культуры. В своих трудах Навои призывал читателей и слушателей быть гуманными, добрыми, щедрыми и справедливыми в своей жизни. Одним из его произведений, созданных посредством красноречия, является «Махбуб аль-Кулуб», имеющее огромное нравственное и воспитательное значение. «Махбуб аль-Кулуб» считается одним из важнейших нравственно-воспитательных пособий своего времени во всех отношениях. Произведение воплощает в себе множество мудрых аспектов социальной, политической, духовной и личной жизни.

Ключевые слова: Навои, Махбуб аль-Кулуб, нравственное значение, воспитание, гуманность, добродетель, духовность, идентичность, Родина, доброта, дружба, бескорыстие, терпимость, терпение, воля.

Abstract: Alisher Navoi is a great thinker who, through his life and scientific and educational activities, made a huge contribution not only to the development of his time, but also to the development of the entire human culture. Through his works, Navoi called on readers and listeners to be humane, kind, generous and just in their lives. One of his works created through the art of speech is “Mahbub ul-Qulub”, which is of great moral and educational importance. “Mahbub ul-Qulub” is considered one of the most important moral and educational manuals of its time in every respect. The work embodies many wise aspects of social, political, spiritual and personal life.

Keywords: Navoi, Mahbub ul-Qulub, moral significance, upbringing, humanity, virtue, spirituality, identity, Homeland, goodness, friendship, selflessness, tolerance, patience, will.

Alisher Navoiy bu asar orqali inson ruhiy dunyosi, orzu-umidlari, jamiyatdagi mavqei, axloqiy qadriyatlari haqida chuqur mulohazalar yuritadi. Asarning har bir bobida muallif beixtiyor hayotiy haqiqatlarni ochib beradi, insoniy fazilatlar, iymon, sabr, oqibat, do‘stlik, vatanparvarlik, ilm va bilim, odamlarning bir-biriga mehr va e‘tibori kabi masalalar keng yoritilgan. Bu asarni o‘rganish jarayonida inson qalbining go‘zalligi va ulug‘vorligi, ma‘naviy yetuklik, axloq doirasi, hayotiy mashg‘ulotlarda adolat va insonparvarlikka intilish, har qanday qiyinchiliklarda iroda va sabr bilan yashash g‘oyalari tahlikasiz holda ifoda etilgan. Navoiy “Mahbub ul-Qulub” asarida axloqiy mavzularini o‘ziga xos tarzda bayon etadi. Unda birinchi o‘rinda har bir inson qalbidagi mehr-shafqat, or-nomus, oriyat, rostgo‘ylik, sadoqat va ado sifatleri turli badiiy vositalar orqali yoritiladi. Asar boshidan to oxiriga qadar insoniy kamolot, ruhiy poklik, o‘zgalarga yaxshilik qilish, do‘stlik, bag‘rikenglik, saxovat, xalqqa va vataniga xizmat qilish kabilar asosiy mavzular sifatida ilgari suriladi. Navoiy talqinida chin inson maqomi — yurak pokligi, tilining halolligi va qilgan ishlari tesha tegmagan yaxshi fazilatleri bilan belgilanadi.

“Mahbub ul-Qulub”da odam sifatida yashashning sharaflari va ezgu fazilatlari har bir aniq misolda, hikmatli jumlada, hayotiy lavhalarda aks etadi. Asarda har bir inson hayot yo‘liga, orzulariga, harakatlariga mas’ul, o‘z yaqinlariga, atrofidagi insonlarga e’tiborli, g‘amxo‘r bo‘lishi lozimligi ta’kidlanadi. To‘g‘rilik, halollik, sabrli bo‘lish, yomonlikdan tiyilish, hasad, tuhmat va kibrdan yiroq yurish, mehnatsevarlik, uzoqni o‘ylab ish tutish, hayotda yirik maqsadlar uchun kurashish kabi fazilatlar qadrlanadi. O‘zgani o‘zidan avval o‘ylash, do‘stligini to‘g‘ri baholash, o‘z baxtini jamiyat ravnaqi va insonparvarlik asoslariga bog‘lash, yuksak umidin, sabr va irodadan mahrum emaslik kerakligi ham doimiy takrorlanadi. Navoiy bu asarda xalq manfaatini, mamlakat ogohliligi va obodligi uchun har bir insonning axloqiy barkamolligi, doimiy o‘zini tarbiyalash zarurligini sug‘urta qiladi. “Mahbub ul-Qulub” orqali mo‘min va fidokor bo‘lish, ota-onaga hurmat, ustozlar va murabbiylarga ehtirom ko‘rsatish, farzandlarni pok niyat, adolat va halollikka o‘rgatish kerakligi hammaga namuna qilib ko‘rsatiladi. Har bir insonga Vatan oldidagi burchini his qilishi lozimligi ham asarning muhim jihatlaridan biri sanaladi. Bu jihatlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmayapti, hatto yanada dolzarb tus olgan [1].

Asarda o‘zini, xulqini doimiy nazorat qilish, tilni be’ma’ni so‘zlardan, fe’l-atvorni illatlardan saqlash muhim axloqiy me’yor sifatida belgilangan. Bu borada Navoiyning har bir so‘zi ibratli bo‘lib, hali hamon yosh avlod uchun o‘rnak bo‘la oladi. Hayotiy tajriba, ustoz va do‘stlarning maslahati, oilada tarbiya, doimiy o‘z-o‘zini tahlil qilish axloqiy yuksalish garovi sifatida ko‘rsatiladi. Navoiy “Mahbub ul-Qulub” asarida chinakam do‘stlik, vafodorlik, sofdil bo‘lish, ozodlik va ozod fikr, xalq orzu-umidlari, ijtimoiy va shaxsiy hayotda murosasizlik va adolatsizlikka qarshi tura bilish lozimligini ham doimiy takrorlaydi. Uning o‘g‘itlari bugungi kunda ham biror yosh, biror kasb egasi yoki biror rahbar uchun benihoya muhim. Asarda insoniy qadriyatlar, hayotda to‘g‘ri yo‘l tutish, o‘zligini anglash, ulug‘ maqsadga intilish, yurtga sadoqat, do‘stga vafodorlik, yaqinlarga mehr, ehtiyojmandlarga yordam ko‘rsatish ruhida talqin qilinadi. “Mahbub ul-Qulub” o‘z-o‘zidan fidoiylik, fidokorlik, mehnatsevarlik, saxovat, bag‘rikenglik, kamtarlik, hayosizlikdan, kemptik illatlardan uzoq yurgan, har bir harakatini, niyatini pok tutgan,

ehson, sabr, ziyo va nur yo‘li orqali orzularga yetishgan, do‘rug‘li shaxsning shakllanishida muhim asar hisoblanadi. Bundan tashqari, asarda qilingan axloqiy tahlillar, hayotiy subtillar ijtimoiy hayotimizda muhim rol o‘ynaydi, bugungi zamon yoshlariga ham chinakam axloqiy – tarbiyaviy saboq bo‘lib xizmat qiladi [2].

Alisher Navoiy axloqiy tuyqularni, umr yo‘li davomida duch kelgan har bir muborak va sinovli onlarning ibratini chuqur tahlil qiladi. Asarlarida sabrli bo‘lish, g‘azab, adovat, hasad, kibr-ga yov bo‘lish, har kishini, hatto dushmanini ham adolat bilan muomala qilish kabi fazilatlar yetakchi ahamiyat kasb etadi. U asarning deyarli barcha qismlarida ham kishini juda chuqur mulohazalarga chorlaydigan, qalbni poklovchi, ruhni kuchaytiruvchi axloqiy normalarni ilgari suradi. Ayniqsa, har bir bob, hikmat, qisqa rivoyatlar orqali asarning mag‘z va mohiyati teran ochib beriladi.

“Mahbub ul-Qulub” asarining zamonaviy avlod tarbiyasidagi ahamiyati ham beqiyosdir. Har bir bola, o‘smir va yoshga bu kitob o‘z ma’naviyatini yuksaltirish uchun hikmatli manba bo‘lib xizmat qiladi. Mamlakat yoshlariga oriyat, g‘urur, do‘stlik, rostgo‘ylik, vatanparvarlik, baxtli hayot qurish uchun e‘tiborli bo‘lish, yurtga sadoqat mas’uliyati kabi jihatlar sug‘urtalangan. Bugungi o‘zbekistonlik har bir yosh navoiyning bu asaridagi go‘zal so‘z, hayotbaxsh o‘gitlarni ongiga singdirib, amalda natija chiqarsa, bu xalqimiz kelajagi uchun eng katta zamin bo‘ladi.

Navoiyga ko‘ra, inson o‘z baxtini or-nomusga, poklik va adolatga, kattalar va kichiklarga mehrlil, yurakdan dildor bo‘lishga bog‘lashi lozim. Har qanday sharoitda, hayot yo‘li qanday toshli, mashaqqatli bo‘lmasin, yordam so‘raganlarga madad berish, odamlarning dardiga hamnafas bo‘lish, yor yordamida yashash, har bir insonning ko‘ngliga suv sepish — bu hayotiy mezonlarni asar asosida Navoiy chuqur talqin qiladi. “Mahbub ul-Qulub” asarining axloqiy va tarbiyaviy fazilatlari bugungi global zamonda, axloqiy inqiroz va qadriyatlar o‘zgaruvi davrida ham dolzarbligini yo‘qotmaydi. Asarning har bir sahifasi o‘quvchini insoniylik sari chorlaydi. Bu asar nafaqat tarixiy, balki hamisha dolzarb hayot qo‘llanmasi, inson komilligi yo‘li uchun eng muhim tamoyillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Ota-onaning, ustoz va murabbiylarning, ilm ahli va har bir ko‘ngil

egasining bu asardan hayot yo‘lida saboq olib, oriyati, g‘ururiga, vataniga sadoqatli bo‘lib yashashlari asarning eng muhim fazilatlaridan biridir [3].

“Mahbub ul-Qulub” orqali axloqiy va tarbiyaviy an‘analarni yuksak ma’noda, izchil yoritib bergan Navoiy bugungi O‘zbekiston yoshlari, umuman o‘zbek xalqining axloqiy iftixori bo‘lib qoladi. Uni o‘qish, o‘rganish, hayotda tatbiq qilish milliy o‘zligimiz, ruhiy komilligimiz, axloqiy pog‘onamiz uchun eng muhim zaminlardan sanaladi. Asar ijtimoiy munosabatlarda, mehnat va kasbga bo‘lgan ehtiromda, insonlar orasidagi totuvlik, or-nomusli va pok ko‘ngilga ega bo‘lish, baxtni o‘z qo‘li bilan yaratish, kimnidir xafa qilmaslik, adolatli va halol bo‘lish sifatlarini ilgari suradi. Bu jihatlar yoshlarning ma’naviy-axloqiy kamoloti uchun eng muhim vosita, jonli ibrat maktabi bo‘lib xizmat qilayotgani ajab emas. Shuningdek, asar xalqimiz o‘tmishining tarixiy haqiqatini, axloqiy or-nomusini, ezgu fazilatlarini qadrlash, uni mustaqil taraqqiyot yo‘lida asosiy g‘oya sifatida talqin qilish imkonini beradi. Bu asar hayotga mas’uliyatli, bilimli va oriyatli, baxtini topgan, Vatanini muhabbat bilan yod etgan, do‘stlarga sadoqatli, atrofidagi har bir kishiga mehr bilan munosabatda bo‘lgan odamlar sonini ko‘payishiga xizmat qiladi. Bunday insonlar bor davlatning ertangi kuni nurli, kelajagi ravshan bo‘ladi [4].

Xulosa

Alisher Navoiyning “Mahbub ul-Qulub” asarining badiiy, axloqiy va tarbiyaviy ahamiyati juda yuqori va qimmatlidir. Asarda ilgari surilgan insoniy sifatlar, axloqiy me‘yorlar va fazilatlar har bir zamon, har bir yosh uchun zarur deb bilindi. Bu asar o‘quvchiga ezgu orzular sari intilishga, har qanday sharoitda, har qanday og‘ir damda ham oriyat, iroda va sabr bilan yashashga, insoniylik to‘sigin buzmaslikka, bir-biriga do‘st, yaqinlariga mehr va e‘tiborli bo‘lishga o‘rgatadi. Kishilik jamiyatining doimiy takomiliga, ma’naviy poklanishiga, axloqiy yuksalishiga xizmat qilish bu asarning asosiy mazmuni va vazifasidir. “Mahbub ul-Qulub” asari – xalqimiz axloqiy yodgorligi, kelajak avlod tarbiyasining bebaho boyligi sifatida muqaddasdir. Ushbu asarni zo‘r e‘tibor va muhabbat bilan o‘qimoq, hayot yo‘li uchun ibrat bizga doimo har tomonlama ruhiy, axloqiy va ma’naviy kuch bo‘lib xizmat qilishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmadali Asqarov. Alisher Navoiy: Hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 2000. – 320 bet.
2. G‘afur G‘ulom. Alisher Navoiy asarlari ichki dunyosi. – Toshkent: Yozuvchi, 2001. – 280 bet.
3. Mirvaliev Y. Alisher Navoiy hikmatlari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 145 bet.
4. Navoiy Alisher. Mahbub ul-Qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1991. – 312 bet.